

sûreler içinde âyet sayısı otuz-doksan dokuz arasında değişen sûrelerin bulunduğu görülür. Buna göre miunu, peş peşe gelip gelmediğine bakılmaksızın Yûnus'tan Sâffât'a kadar âyet sayısı 100'ün üzerinde olan sûreler teşkil etmektedir. Bunun yanında 100 âyetlik hacme sahip bulunan sûrelerin de bu grup içinde mütalaa edilmesi mümkündür. Mesânî grubunun hangi sûre ile başlayıp hangisiyle bittiği de belli değildir. Ancak bunların Yûnus sûresinden sonra Kâf (veya Hucurât) sûresine kadar âyet sayısı 100'ün altına düşen sûreler olduğu görüşü yaygındır. Bu gruba mesânî denmesinin sebebi miun ile birlikte meydana gelen çift dizinin ikincisini teşkil etmesi, muhtevalarında yer alan şekillerde iki yönlü olması veya içerdikleri kıssaların tekrarlanmasıdır. Araları besmele ile sık sık ayrıldığı ya da içlerinde mensuh âyetlerin az bulunduğu için mufasssal diye anılan grubun ise Kâf ile başlayıp Nâs sûresiyle bittiği görüşü hâkimdir (Süyûtî, I, 199-200). Bakara ile Âl-i İmrân sûreleri zehrâveyn (çifte güller); "hâ-mîm"le başlayan Mü'min, Fussilet, Şûrâ, Zuhuruf, Du-hân, Câsiye ve Ahkâf sûreleri havâmîm (hâ-mîmler) veya Âlû hâ-mîm (hâ-mîmli, hâ-mîmle başlayan); tâ-sîn veya "tâ-sîn-mîm"le başlayan Şuarâ, Neml, Kasas sûreleri tavâsîn; Allah'ı tesbihle başlayan Hadîd, Haşr, Saf, Cum'a, Tegâbûn sûreleri müsebbihât; "kul" (söyle) emriyle başlayan Cin, Kâfirûn, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri kalâkûl; Kâfirûn ile İhlâs ihlâseyin, ayrıca bu ikisiyle Felak ve Nâs sûreleri mukaşşeteyn (tedavi eden); İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri muavvizât, yalnız Felak ve Nâs sûreleri muavvizeteyn diye anılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelere ayrılmış olmasının bazı hikmetlerinden söz edilmiş, bu arada her yaşta ve seviyede insanın onu öğrenip ezberlemesinin ve ibadetlerde okunmasının kolaylaştırıldığı hususu belirtilmiştir (Fahreddin er-Râzî, II, 117; Zerkeşî, I, 362; Süyûtî, I, 207-208).

Sûreyle ilgili olarak telif edilen eserler oldukça zengin bir literatür oluşturmuştur. Sûrelerin faziletine dair rivayetler için Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhîh*'i ile İbn Mâce ve Tirmizî'nin *es-Sünen*'lerinde bölümler ayrılmış, ayrıca müstakil kitaplar yazılmıştır. Bunun yanında sûrelerin tertibi, başlangıç ve son cümleleri, birbiriyle münasebetleri, adları ve konularına dair kitaplar, makaleler telif edilmiş ve tez çalışmaları yapılmıştır (bk. FEVÂTİHU'S-SÜVER; HAVÂTİMÜ'S-SÜVER; MÜNÂSEBÂTÜ'İ-ÂYÂT ve's-SÜVER; NAZMÜ'İ-KUR'ÂN). Ebû'l-

Alâ el-Maarî'nin *Naзмü's-süver* (Yâkût, III, 161), Vâhidî'nin *Fezâ'ilü's-süver* (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1631, vr. 15-36), İbnü'z-Zübeyr es-Sekaffî'nin *el-Burhân fî tertibi süveri'l-Kur'ân* (nşr. Muhammed Şa'bânî, Rabat 1986), Burhâned-din el-Bikâî'nin *Meşâ'idü'n-naẓar li'l-iş-râfi 'alâ makâşidi's-süver* (nşr. Abdüsselâm Muhammed Haseneyn, I-II, Riyad 1987), Abdülazîz b. Abdülvâhid el-Miknâsî'nin *Naзмü süveri'l-Kur'ân* (Zerkeşî, I, 340), Süyûtî'nin *Tertîbü süveri'l-Kur'ân* (nşr. es-Seyyid el-Cümeylî, Beyrut 1986), *Tenâsîku'd-dürrer fî tenâsübi's-süver* (nşr. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dımaşk 1983) ve *İlmü'l-münâsebât fi's-süveri ve'l-âyât* (nşr. Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl, Mekke 1423/2002) adlı kitapları klasik dönem eserleridir.

Modern dönemde yazılanlardan bazıları şunlardır: Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, *el-Vahdetü'l-mevzû'üyye li's-süreti'l-Kur'âniyye* (Beyrut 1406/1986); Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfû külli sûre ve makâşidühâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (I-II, Kahire 1980); Muhammed Halîl Çiçek, *Delâ-lâtü esmâ'i süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm min menzûrin hağâriyyin* (Beyrut 1421/2001); Seyyid Râşid el-Câbirî, *Esmâ'ü's-süveri'l-Kur'âniyye: Delâlat ve işârât* ([baskı yeri yok], 1423/2002); Richard Bell, *The Qur'an: Translated with a Critical Re-arrangement of the Surahs* (I-II, Edinburgh 1937-1939); Ahmed Kemâl Muhammed el-Mehdî, *Vahdetü'l-hedef fi's-süreti'l-Kur'âniyye* (doktora tezi, 1426/2005, Câmîatü'l-Ezher Külliyyetü usûlî'd-dîn); Faruk Tuncer, *Kur'ân Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk* (İstanbul 2003); Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet* (doktora tezi, 1995, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); İlhami Günay, *Kur'ân-ı Kerîm Sûreleri Arasındaki Münasebet* (yüksek lisans tezi, 1996, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Abdülkerim Çömçe, *Mekki ve Medenî Sûrelerin Özellikleri* (yüksek lisans tezi, 1992, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Bu konudaki makalelerin bir kısmı şöylece sıralanabilir: Sakıp Yıldız, "Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet" (*Diyanet Dergisi*, XXI/1 [Ankara 1985], s. 35-40; XXI/2, s. 11-15; XXI/3, s. 3-7); Mustafa Çetin, "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet ve İncisam" (*Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI [İzmir 1989], s. 505); M. Kemal Atik, "Âyet ve Sûrelerin Tekvifi-liği Meselesi" (*Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 6 [Kayseri 1989], s.

201-218); İbrâhim Abdurrahman Halife, "İsmü's-sûre yümeşşilü rûhahe'l-âm" (*Havliyyetü Külliyyeti usûlî'd-dîn*, IX [Kahire 1992], s. 33-72); Ahmet Bedir, "Sûrelerin İsimleri" (*Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 5 [Şanlıurfa 1999], s. 167-216); Saffet Sancaklı, "Sûrelerin Faziletleriyle İlgili Bazı Tefsirlerde Yer Alan Apokrif Hadislerin Kritiği" (*İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XIV/1 [Ankara 2001], s. 129-144); D. Frolov, "The Problem of the 'Seven Long' Surahs", *Studies in Arabic and Islam* (ed. S. Leder v.dğr., Paris 2002, s. 193-203); Hayrettin Öztürk, "Hazreti Peygamber (a.s.) Döneminde Kur'an Âyetlerinin ve Sûrelerinin Tespit ve Tertibi Hakkında Bir Değerlendirme" (*Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 20-21 [Samsun 2005], s. 213-236).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *es-Şihâh*, "svr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "svr" md.; *Müsned*, IV, 107; İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-veciz* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1422/2001, I, 49-50; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, II, 117; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, III, 161; Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî v.dğr.), Beyrut 1415/1994, I, 281, 340, 349, 355, 361, 362, 367; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 33, 56-76, 166, 194, 199-200, 207-208; M. Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân* (nşr. Fevâz Ahmed Zemerlî), Beyrut 1413/1992, I, 287-291; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Baroda 1938, s. 182; W. Montgomery Watt, *Bell's Introduction to the Qur'an*, Edinburgh 1970, s. 58; Ziya Şen, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*, İstanbul 2007, s. 113-123; Abdülhamit Birşık, "Kur'an'da İç Bütünlük: İslâhî'nin Tefsir Yöntemi", *Divân: İlmî Araştırmalar*, sy. 11, İstanbul 2001, s. 71-75; Ayhan Tekineş, "Cibrîl'in Son Dersi Arza-i Ahıra", *Yeni Ümit*, sy. 56, İstanbul 2002, s. 51-56; F. Buhl, "Sûre", *IA*, XI, 48; A. T. Welch, "Sûra", *EI*² (İng.), IX, 885.

ABDÜLHAMİT BİRŞIK

SÜRET

(bk. RESİM).

SÜRET

(الصورة)

Duyu veya akılla algılanan bir şeyi o şey yapan öz ve ilke anlamında felsefe terimi.

Sözlükte "şekil, biçim, benzer ve örnek" anlamına gelen *sûret* kelimesi felsefe terimi olarak bir şeyin mahiyeti, onu o şey yapan özdür (Kindî, s. 186). İbn Sînâ bu konuda beş ayrı tarif vermekteyse de en yaygını "bulunduğu şeyi güç halinden fiil ala-

nına çıkaran cevher” şeklinde olanıdır (Abdülemir el-A’sem, s. 243-244). Varlığın ilkesini madde (heyûlâ) ve sûret (form) diye kabul eden Aristo’ya göre varlık maddede gerçekleşen sûretten ibarettir (*Metafizika*, 105^a). Varlığın meydana gelmesi için potansiyel bir güç ve bir imkân sayılan ilk madde ancak bir şekle büründükten sonra varlık kazanır. Kâinata şekilsiz madde ve maddesiz şeklin bilfiil bulunması im-kânsız olduğundan bunlar varlığın özünü oluşturan iki cevherdir. Bu teoride madde güç, sûret ise fiil durumundadır; fiil güçten önce geldiği için sûret maddeden öncedir. Aynı zamanda sûret, varlık sahnesinde yer alan canlıların ilk yetkinliği (kemal) sayıldığından varlığın ilk ve tam sebebi sûrettir. Çünkü her nesnenin tarifi şekline bakılarak yapılır. Madde ise ikinci derecede bir sebeptir. Fakat bu iki ilke arasında herhangi bir zıtlık söz konusu değildir. Bu sebeple bir konumda madde olan bir başka konumda sûret olabilmektedir; meselâ kereste ağaca göre sûret, mobilyaya göre maddedir.

Aristo’nun İslâm Meşşâî felsefesinde de benimsenen görüşüne göre bir şeyin ne olduğuna anlamak için onun sebebini bilmek ve ilk sebeplere kadar gitmek gerekir. O halde kâinata ortaya çıkan her çeşit olgu ve olayın gerçekleşmesinde dört sebep aranmalıdır. Bunlar maddî, sûrî, fâil (muharrik) ve gâî sebepten ibarettir. Ancak fâil ve gaye sebebi sûrî sebebe indirgemek mümkün olduğundan varlığın ilkesi olarak geriye madde ve sûret kalmaktadır. Meşşâî felsefesinde ilk maddenin sûretle birleşmesini sağlayan, gökkürelerinin dairesel hareketiyle ay feleğinin aklı sayılan faal aklın etkisidir. Dolayısıyla ne madde sûretin ne de sûret maddenin ilkesidir. Ay altı âlemindeki varlıklara şekil ve sûret vererek cins ve türleri belirlediği için faal akıl “vâhibü’s-suver” diye de anılmaktadır. Bu bakımdan sûret canlıların ilk yetkinliğinin sebebi olduğu kadar “cins ve tür” anlamına gelen son yetkinliğin de sebebidir. Buna göre herhangi bir nesne maddesi itibarıyla tam eksikliği, sûreti açısından tam yetkinliği temsil etmektedir (Fârâbî, s. 64-65). Dış dünyadaki nesnelerin zihindeki soyut kavramlarına zihni sûret, varlığın cins ve türlerine cinsî ve nevî sûret, soyut gökssel varlıklara ruhanî sûret denildiği gibi Eflâtun’un idealleri da İslâm kaynaklarında sûretin çoğulu olan “suver” ile (bazan müsül) “es-suverü’l-Eflâtûniyye” diye ifade edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Aristoteles [Aristo], *Metafizika*, 105^{a-b}; Ya’kûb b. İshak el-Kindî, *Felsefî Risâleler* (trc. Mahmut Kaya), İstanbul 2006, s. 186, 240; Fârâbî, *el-Medîne-tü’l-fâzıla* (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1986, s. 64-65; İbn Sînâ, *eş-Şifâ’ el-İlâhiyyât (I)*, s. 80-89; a.mlf., *en-Necât* (nşr. Mâcid Fahrî), Beyrut 1405/1985, s. 237-239; Abdülemir el-A’sem, *el-Mustalahû’l-felsefî ‘inde’l-‘Arab*, Beyrut 1997, s. 243-244; Cîrâr Cihâmî – Semîh Dügaym, *el-Mevsû‘atü’l-câmi‘a li-mustalahâtü’l-fikri’l-‘Arabî ve’l-İslâmî*, Beyrut 2006, I, 1611-1618.

MAHMET KAYA

□ TASAVVUF. Tasavvufta sûret terimi genellikle iki anlamda kullanılmıştır. Birincisinde “şekil, görüntü, zâhir, mazhar” gibi kelimelerle eş anlamlı olarak “bir şeyin duyularla algılanan dış görüntüsü ve varlığı” demektir. Bu anlamıyla sûret mâna karşısındaki lafız, gerçeklik karşısındaki görüntü, ruh karşısındaki beden, öz karşısındaki şekil, bâtın karşısındaki zâhir durumundadır. Sûfiler idrak ettikleri bu sûreti tabir ya da te’vil ederek lafızdan mânaya intikal etmeyi, zâhirden bâtına geçmeyi, görüntüden gerçekliğe, mecazdan hakikate ulaşmayı bir yorum yöntemi diye benimsenmişlerdir. Rüya esnasında misal âleminde ya da uyanıklık halinde müşâhede âleminde görülen hayalî sûretlerin gerçek mânalarına ulaşmak için tabir edilmesi bu yöntemin bir örneğidir. Muhyiddin İbnü’l-Arabî, *Fuṣûṣü’l-hikem*’in Mûsâ faslında sûret-mâna ikilemini Hallâc-ı Mansûr’un öne çıkardığı kavramlardan olan nâsût-lâhût karşıtlığı ile de açıklar. Hz. Mûsâ’nın hayatındaki çeşitli olaylarda (Mûsâ’nın kayığa bindirilip nehre atılması hadisesi gibi) nâsût diye isimlendirilen sûretle nehre salınan kayık, yani Mûsâ’nın bedeni kastedilir (*Fuṣûṣü’l-hikem*, s. 219). İkinci olarak sûret “bir şeyin hakikati, mahiyeti, ruhu, sebebi” anlamında kullanılmıştır. Muhakkik sûfiler bu anlamdaki sûretle bir şeyin ilâhî bilgidaki hakikatini kastederler. Sadreddin Konevî, bir şeyin hakikatini idrak etmenin o şeyin ilm-i ilâhîdeki sûretini tasavvur etmek olduğunu söyler. Buna göre sûret “eşyanın ilm-i ilâhîdeki hakikatleri (hakâik-i ilâhiyye), mahiyetleri (suver-i ilmiyye)” mânasında kullanılmıştır. Bu iki anlamı arasında irtibat kurularak sûret “bir şeyin bütünlüğü, yapısı, toplamı ve zihindeki tasavvuru” şeklinde tarif edilebilir. Bu terim anlamından hareketle Tanrı’nın sûreti, insanın sûreti, âlemin sûreti, ilk taayyünün sûreti, varlığın sûreti, hakikatü’l-hakâikin sûreti gibi tamlamalar halinde pek çok sûret tarzından söz edilmiştir. İbnü’l-Arabî tamlama olmaksızın “es-sûret” kelimesiyle sadece

Hakk’ın sûretini kasteder (Kâşânî, s. 332; Suâd el-Hakîm, s. 572).

Muhyiddin İbnü’l-Arabî ve takipçileri bütün merhale ve unsurlarıyla varlık anlayışlarını ve yaratılış teorilerini, “Allah -ya da rahmân- Âdem’i kendi sûretine göre yarattı” hadisindeki (Buhârî, “İstîzân”, 1) sûret kelimesine anlamlar yükleyerek açıklamışlar, böylece Allah, âlem ve insan arasındaki ilişki ve benzerliğin açıklanmasını hedeflemişlerdir. İbnü’l-Arabî’ye göre âlem Hakk’ın sûreti, insân-ı kâmil ise hem âlemin hem Hakk’ın sûreti üzerindedir (el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye, IV, 21).

Sûfilerin üzerinde durduğu konulardan biri Tanrı’nın bir sûretinin olup olamayacağı meselesidir. Sûfiler, bu meseleyi kendilerinin tecsime düştüğü ve Mücessime’den oldukları iddialarına cevap verirken tartışmışlar (Nablusî, s. 77-83), Tanrı’nın “şekil ve cisim” anlamında bir sûreti olmadığını kabul etmekle birlikte O’nun dünyada ve âhirette farklı sûretlerde tecelli ettiğini ileri sürmüşler, Hakk’ın kıyamet gününde farklı sûretlerde zuhur edeceği şeklindeki anlayıştan hareketle “ilâh-ı mu’tekad” (inançtaki ilâh) kavramına ulaşmışlardır (İbnü’l-Arabî, *Fuṣûṣü’l-hikem*, s. 329-348). İbnü’l-Arabî’den itibaren sûfilerin Tanrı anlayışları, dinler arası ilişkiler, din üzerindeki görüş ayrılıkları gibi konularda atuf yaptıkları ana kavramların başında gelen ilâh-ı mu’tekad anlayışı, Tanrı’nın aslında bir sûretinin olmayışıyla insanın bir şeyi mutlaka bir sûrete göre tasavvur etmesi olgusundan ortaya çıkmıştır.

İbnü’l-Arabî’ye göre Tanrı için sûret O’nun zıtt özelliklere (ilâhî sıfatlara) sahip bir varlık olduğunu ifade eder. Bu yönüyle Tanrı zıtları kendinde toplayan bir varlık olup sûreti de bu zıtlığın bir toplamıdır. Bu özelliği O’nu bilmeyi imkânsızlaştırmaktadır (Hücvîrî, s. 398). Ancak İbnü’l-Arabî ve takipçileri, zıtları kendinde toplayan varlığı yine ancak zıtları kendinde toplayan bir varlığın bilebileceği, diğer bir ifadeyle Allah’ı bilmenin ancak insan vasıtasıyla mümkün olabileceği sonucuna varmışlardır. Bu yönüyle Hakk’ın sûreti üzerine yaratılan insan “kevn-i câmi” diye isimlendirilmiştir (*Fuṣûṣü’l-hikem*, s. 25). “Allah insanı kendi sûretine göre yarattı” hadisi böylece, “Allah insanı zıtt özelliklere sahip bir varlık olarak yarattı” anlamı kazanmıştır. Tasavvuf literatüründe bu hadis başka naslardan yararlanılarak da açıklanır. Allah insanın yaratılışını överken “iki elimle yarattığım” (Sâd 38/75) ve “kendi ruhumdan üfledim” (el-Hicr 15/29) demektedir. Sûfiler